

עד אחד בעדות אשה א

א. כידוע, עד אחד נאמן בעדות אישה להעיד שמת בעלה ולהתיר לה להינשא. מהו מקור הנאמנות? האם זוהי תקנת חכמים או שעדותו מועילה מהתורה? לכאורה ברור שזוהי תקנה: הוא מעיד על דבר שבערוה ואין דבר שבערוה פחות משנים! אך מצד שני: כיצד חכמים יכולים לתקן זאת? אם התורה אוסרת על האישה להתחתן על פי עד אחד, איך חכמים יכולים להתיר זאת? הם יכולים אמנם לעקור דבר מהתורה, אך רק בשב ואל תעשה, הימנעות מקיום מצוות עשה, ולא בקום ועשה – להתיר לעבור על איסורים.

נפתח בתשובתה של הגמ' לשאלת המקור והטעם (יבמות פז):

ותנן נמי: הוחזקו להיות משיאין עד מפי עד, ואשה מפי אשה, ואשה מפי עבד ומפי שפחה, אלמא עד אחד מהימן... מנא לן?... אמר ר' זירא: מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה (רש"י: שאם בא בעלה אתה נותן עליה כל הדברים האלו שבמשנתנו) הקלת עליה בתחלה (רש"י: להתירה לינשא מפני שהיא חוששת שמא תתקלקל ולא מינסבא עד דבדקה שפיר), לא ליחמיר ולא ליקיל! משום עיגונא אקילו בה רבנן.

מהי מסקנת הגמ' מהו טעם הנאמנות? התבונן היטב בדברי הגמ' וחשוב: מהו מקור הנאמנות, תקנת חכמים או דין תורה?

חכמים סמכו על כך שהאישה לא תתחתן אם לא תבדוק היטב את העדות. זאת בשל הקנסות שיוטלו עליה אם העדות תתברר כשגויה והבעל ישוב וכפי שמפרטת המשנה. הגמ' אומרת ש'משום עיגונא אקילו בה רבנן', ומדברים אלו עולה שהנאמנות היא תקנה ולא דין תורה. אך יתכן שכוונת הגמ' רק לענות על השאלה, 'לא ליחמיר ולא ליקיל' – הנאמנות היא הרי תוצאה של הקנסות שהטילו עליה חכמים אם העדות תתברר כשגויה, קנסות שגורמים לה לבדוק היטב את העד, אך מדוע חכמים קנסו? על כך עונה הגמ': 'משום עיגונא אקילו בה רבנן' – הטילו את הקנסות שיוצרים בסופו של דבר נאמנות מהתורה.

ב. רבי זירא מנמק את הנאמנות בכך ש'משום חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחילתה'. קשה לדעת אם כוונתו לומר שסברה זו מובילה לנאמנות מהתורה. לכאורה

1. המשנה מפרטת רשימה של עונשים וסנקציות שבית הדין מטיל על האישה אם היא סומכת על העד, נישאת לאחר ובסוף מתברר שהבעל חי (פז): "האשה שהלך בעלה למדינת הים, ובאו ואמרו לה מת בעליך וניסת, ואח"כ בא בעלה – תצא מזה ומזה, וצריכה גט מזה ומזה; ואין לה כתובה, ולא פירות, ולא מזונות, ולא בלאות – לא על זה ולא על זה, ואם נטלה מזה ומזה – תחזיר; והולד ממזר מזה ומזה".

קשה להבין זאת: מה בכך שהאישה בודקת היטב את העדות, הרי הוא עדיין עד אחד ואין 'דבר שבערוה פחות משנים!' נמשיך למקומות נוספים שבהם הגמ' דנה בטעם הנאמנות. היא מסתפקת במספר מקומות אם הטעם הוא ההנחה שעד לא ישקר בדבר העשוי להתגלות או אותה בדיקה של האישה. בדף צג, ב:

בעו מיניה מרב ששת: עד אחד ביבמה (אם הבעל מת ללא בנים ובעקבות העדות על מיתתו היא מתייבמת), מהו? טעמא דעד אחד - משום דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקר, והכא נמי לא משקר (שכן שקרו עשוי להתגלות אם הבעל יבוא), או דלמא טעמא דעד אחד - משום דאיהי דייקא ומינסבא (היא בודקת היטב בשל הפחד מהקנס), והכא כיון דזימנין דרחמא ליה (כאן יש לחשוש שאולי אינה בודקת היטב בשל אהבתה ליבם) - לא דייקא ומינסבא?

וכן בדף קטו, א:

איבעיא להו: עד אחד במלחמה (עד אחד המעיד שמת במלחמה), מהו? טעמא דעד אחד מהימן - משום דמילתא דעבידא לאיגלווי הוא לא משקר, ה"נ לא משקר (וכגון שמעיד שקבר אותו), או דלמא טעמא דעד אחד - משום דהיא גופא דייקא ומינסבא, והכא [כיון דזימנין דסניא ליה²] - לא דייקא ומינסבא (ושמא במקרה של מלחמה היא נוטה להניח שהעד צודק ולא בודקת היטב, שכן דרך למות במלחמה)?

הגמ' דנה אם טעם הנאמנות הוא 'דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקר' - עד לא ישקר שאדם מת שהרי שקרו עשוי להתגלות לאחר שישבו למקום; או 'דאיהי דייקא ומינסבא' - היא מרבה לבדוק את העדות בשל הפחד מהקנס. התוספות מפרשים שוודאי לגמ' ששני הטעמים נכונים והיא רק מבררת מהו הטעם המרכזי (יבמות צג):

וא"ת מאי קמיבעיא להו הא ודאי טעמא דעד אחד משום דדייקא ומינסבא הוא כדמוכח לעיל (בדף פ"ז, הגמ' שלמדנו לעיל) ואר"י דמיבעיא להו הא דסמכינן אדיוקא דידה משום דעבידא לאיגלווי הוא והאי דעבידא לאיגלווי הוא עיקר הטעם ולהכי יש לסמוך אדיוקא זוטא כי הכא דלא דייקא כולי האי משום דמרחמא ליה (ליבם) או דלמא עיקר טעמא דעד אחד משום דדייקא והואיל וכן בעינן דיוקא רבה והכא כיון דמרחמא ליה לא דייקא כולי האי.

מהו ספק הגמ' לפי התוספות?

2. בדרך כלל לא חוששים לכך משום שההיתר הוא היתר כללי, אך כאן שיש אדם מסוים שהיא אמורה להינשא לו, והם קרובי משפחה, יש יותר חשש שנוצרה ביניהם היכרות מוקדמת שתגרום לכך שלא תבדוק היטב את נאמנות העד.
3. אין הכוונה שדווקא כאן היא שונאת אותו, אלא שתמיד יש חשש שהיא שונאת אותו, אך תמיד היא מפחדת מהתוצאות ובודקת היטב, אך במלחמה יש חשש שהיא תמעט בבדיקה מתוך ההנחה שמסתמא העד צודק, שהרי דרך למות במלחמה.

הגמ' מסתפקת מהו הטעם המרכזי. אם הטעם המרכזי הוא שעד אינו משקר בדבר העשוי להתגלות, ובדיקת האישה היא רק סיוע נוסף, אז אפשר להתיר אפילו כשיש חשש שהאישה אינה בודקת היטב. אך אם בדיקת האישה היא הטעם המרכזי, אין להקל כשיש לחשוש לבדיקת האישה, וכגון ביבמה או במלחמה.

ג. האם שתי סברות אלו מתירות את האישה מהתורה או שהן רק הסיבה שבגללה חכמים סמכו על העדות? **רש"י** כותב (שבת קמה):
לעדות אשה - לומר לאשה מת בעליך, דאקילו בה רבנן משום עיגונא, וכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, ואפקועי רבנן לקדושין מיניה.

מה יענה רש"י לשאלתנו? כיצד הוא מסביר את יכולתם של חכמים להתיר את האישה, הרי הם אינם יכולים לעקור דבר מהתורה בקום ועשה!

עולה מדבריו שהנאמנות נובעת מתקנת חכמים, 'ואפקועי רבנן לקדושין מיניה'. רש"י לוקח אותנו לדין הפקעת קידושין: חכמים אינם יכולים אמנם להתיר לאדם לעבור על איסור תורה, אך הם יכולים להפקיע קידושין. להבנתו, יכולת זאת עומדת בבסיס נאמנות העד: כשעד אחד מעיד על מיתת הבעל, חכמים מתירים לאישה להינשא על ידי הפקעת קידושין.

רבנותינו הראשונים הקשו על דברי רש"י: מדברי המשנה עולה שאם מתברר שהעד שיקר והבעל חי, האישה עדיין נשואה לו וממילא הולד מהבעל השני הוא ממזר. לשיטת רש"י הדבר קשה: הרי כאשר בית הדין התיר לה להינשא הוא הפקיע את הקידושין ומדוע הם עדיין קיימים? **הרשב"א** בכתובות צועד בדרכו של רש"י ומתמודד עם השאלה (כתובות ג):

א"נ בעד אחד מעיד שמת בעלה דההיא נמי משום תקנת עגונות היא כדאיתא בריש פרק האשה רבה (פ"ח א') דסמכה אהימנותיה דעד ואפילו בגוי מסיח לפי תומו, ועיקר טעמא דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושיה מיניה, וכן פירש"י ז"ל בשבת פרק חבית (קמ"ה ב') גבי אין עד מפי עד כשר אלא בעדות אשה בלבד, ואף על גב דכי אתי בעל תצא מזה ומזה והולד מן האחרון ממזר גמור כדאיתא התם בפרק האשה רבה (ומכאן שהיא עדיין נשואה לראשון מהתורה וקידושיה לא פקעו) היינו טעמא משום דלא אפקעינהו רבנן לקידושיה לגמרי אלא משום דסמכין אדיוקא דאיתתא (על בדיקת האישה את העד) ומימר אמרי איתתא דיקא ומינסבא וכיון שבא הבעל איגלי מילתא דלא דיקא שפיר.

המאירי כותב דברים דומים (יבמות פז):

ואם תאמר היאך חכמים מתירין איסור ערוה משום עיגונא כל דמקדש כו' והוה ליה כמקדש על תנאי שיהא עד אחד נאמן להשיאה ובלבד כשלא ימצא שקרן.

הסבר את תשובתם של הרשב"א והמאירי.

חכמים אמנם הפקיעו את קידושי הראשון בעקבות העדות, הפקעה המתירה לאישה להינשא, אך הם עשו זאת בתנאי שלא יתגלה שהעד משקר.

ד. רש"י הבין א"כ שהנאמנות מבוססת על תקנת חכמים. על השאלה כיצד חכמים יכולים לתקן זאת, הרי הם אינם יכולים לעקור דין תורה בקום ועשה, הוא ענה: יש לחכמים סמכות להפקיע את הקידושין מעיקרם, והם עושים זאת בעקבות העדות כדי להתיר לה להינשא. **התוספות** כותבים (יבמות פח):

מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה כו' - נראה לר"י דלית לן למימר אנן סהדי דדייקא ומינסבא ונאמן עד אחד בכך מן התורה אלא מתקנת חכמים הוא זנאמן ואין זה עקירת דבר מן התורה כיון שדומה הדבר הגון להאמין כמו שאפרש לקמן בפרקין (דף פט): **שבדבר שיש קצת טעם וסמך לא חשיב עוקר דבר מן התורה.**

הסבר את דברי התוספות. מדוע חכמים יכולים לתקן זאת, הרי הם עוקרים בכך דבר מהתורה!

התוספות מחדשים שחכמים יכולים לעקור דבר מהתורה 'בדבר שיש קצת טעם וסמך', ואין זה עקירת דבר מן התורה כיון שדומה הדבר הגון להאמין. דבריהם אינם מובנים לכאורה: וכי באיזה מקרה עוסקת הסוגיה הקובעת שחכמים לא יכולים לעקור דבר מהתורה בקום ועשה, בחכמים שמבקשים לעקור ללא טעם וסיבה? ודאי שלא. מהי אפוא כוונת התוספות? אולי כך: כאשר חכמים קובעים שיש להאמין לעד אחד, הם מרחיבים גדר דין קיים, הרחבה שיש בה טעם והגיון. התורה הרי מתירה לאישה להתחתן לאחר קבלת עדות, וחכמים הרחיבו את גדר העדות הקבילה. הרחבה שכזו אינה נחשבת כעקירת⁴ דבר מהתורה והיא מותרת כאשר יש בדבר טעם.

ה. המשותף לשיטת רש"י ותוספות הוא ההבנה שמקור הנאמנות בתקנת חכמים. נפנה כעת לראשונים הספרדים החולקים (ריטב"א יבמות פח):

4. דוגמה לעקירה היא התקנה שלא ליטול ארבעת המינים בשבת: חכמים לא הרחיבו דין קיים, אלא תקנו שלא לקיים מצוה בשל חשש שהדבר יוביל לתוצאות שליליות, לחילול שבת. עקירה שכזו מותרת רק בביטול מצוות עשה ולא בהיתר לעבור על איסורי לא תעשה.

וי"ל דקים להו לרבנן דבמילתא דעבידא לאגלויי שהחמרת עליה בסופה כ"כ, ודאי קושטא קא מטהיד וכי דייקא ומנסבא בדין מנסבא, ואנן סהדי במילתא, ופרסום כזה נחשב בכל מקום כעדות גמורה ואפילו מדאורייתא, והכתוב מסרו לחכמים לדעת איזהו דבר מפורסם וניכר דברי אמת שיהא חשוב כעדות, וזה כפתור ופרח ממ"ה הר"ם ז"ל, והא דאמרינן משום עגונא אקילו בה רבנן, כלומר חכמים שהם מחמירין בכל מקום הקילו בזה לחשבו פרסום ולדונו כעדות ברור כל זמן שלא באו עליו עדי הכחשה כראוי, והיינו דאמר עולא כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי כאן שנים, אלמא עדות עד אחד שנאמן כשנים בעדות אשה דאורייתא הוא.

הסבר את דברי הריטב"א. כיצד העד נאמן מהתורה?

צירוף הסברות השונות - העד אינו משקר בדבר שעשוי להתגלות והאישה מפחדת מהקנס ובודקת היטב את נאמנות העד - יוצר רמת וודאות המקבילה לוודאות הנוצרת מכוח שני עדים. כאשר התורה דרשה שני עדים היא דרשה רמת ודאות מסוימת וחכמים לימדו שיש כאן רמת ודאות דומה, ולכן האישה מותרת מהתורה!

התבונן שוב במשפט של הריטב"א - 'והכתוב מסרו לחכמים לדעת איזהו דבר מפורסם וניכר דברי אמת שיהא חשוב כעדות'. מהי כוונת הדברים? מה הכלל שתוכל ללמוד מכאן?

1. הראשונים הספרדים הבינו אפוא שהעד נאמן מהתורה. רבותינו שבכל הדורות שאלו על כך מספר שאלות: ראשית, המשנה חילקה בין מקרה שבו נישאת על פני שני עדים והתברר שהבעל חי ובין מקרה שבו נישאת על פי עד אחד והתברר שהבעל חי, ונלמד את המשנה עם פירוש רש"י (יבמות פז):

ניסת על פי ב"ד (על פי ע"א) - תצא ופטורה מן הקרבן (רש"י: דיחיד שעשה בהוראת ב"ד פטור), לא ניסת על פי ב"ד (רש"י: אלא בעדים חייבת קרבן דשוגגת היא) - תצא וחייבת בקרבן, יפה כח ב"ד שפטורה מן הקרבן.

והנה, לפי הבנת הריטב"א לא אמור להיות הבדל מהותי בין עד אחד ובין שני עדים, שהרי בשני המקרים העדות מועילה מהתורה, ומדוע האישה נחשבת כיחיד שעשה בהוראת בית דין דווקא כשהיא נישאת על פי עד אחד?⁵

5. והרי גם במקרה של שני עדים ודאי שהם העידו בפני בית דין שקיבל את עדותם והתיר לאישה להינשא, ומדוע אפוא היא לא נחשבת כיחיד שעשה בהוראת בית דין?

 נסה להסביר את ההבדל.

ננסה: גם לפי הבנת הריטב"א עדיין יש לבית הדין שמקבל בפועל את העדות תפקיד חשוב: הוא צריך לבדוק שגם במקרה הזה מתקיים אותו מצב ייחודי שמחמתו חכמים קבעו שהעד נאמן מהתורה. לבדוק שהעד הוא אדם רגיל שמפחד לשקר ב'מילתא דעבידא לאגלויי'; שהאישה היא אישה רגילה שבודקת היטב את נכונות העדות מתוך הפחד מהקנס. לכן ההיתר מוגדר כהוראת ב"ד, בית הדין המקומי שקיבל את העדות, והאישה מוגדרת כיחיד שעשה על פי הוראת ב"ד ופטורה מקרבן.

ז. נמשיך לשאלה נוספת על הבנה זו, וכהקדמה נלמד משנה (יבמות קטז):

בית שמאי אומרים: תנשא (אשה שעד אחד העיד שמת בעלה) ותטול כתובתה, בית הלל אומרים: תנשא ולא תטול כתובתה (שאולי הבעל עדיין חי). אמרו להם בית שמאי: התרתם ערוה חמורה, ולא נתיר ממון הקל? אמרו להם בית הלל: מצינו שאין האחין נכנסין לנחלה על פיה (שהם אינם יורשים את נכסי הבעל לאחר שהאישה מעידה שמת בעלה, למרות שמתר לה להינשא, ומכאן שיש הבדל בין היתר הנישואין לממון); אמרו להם בית שמאי: והלא מספר כתובה נלמד, שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי! וחזרו בית הלל להורות כדברי ב"ש (שנוטלת כתובה למרות שהאחים אינם יורשים בעקבות העדות).

והנה, האישה אמנם נוטלת כתובתה למסקנה, משום שחיוב הכתובה הוא תוצאה של היתר הנישואין, אך העדות אינה מועילה לירושה: חוששים שהוא עדיין חי וקרוביו אינם יורשים אותו. והנה, החילוק בין היתר הנישואין לירושה מובן לשיטות לפיהן היתר הנישואין הוא תקנה: חכמים אמנם חששו לעיגון האישה והקלו אך עדיין אין כאן עדות מלאה המועילה לממון. אך כיצד נסביר את ההבדל לפי שיטת הריטב"א? הרי עדות זו מועילה מהתורה לשיטתו, ואם כך מדוע היא אינה מועילה גם לממון! בדף הבא נמשיך בע"ה להתבונן בסוגיה עמוקה זו ונעסוק בשיטת הרמב"ם.

שאלות לסיכום והתבוננות:

1. מהם שני הטעמים שמזכרים בגמ' לנאמנות העד? מה הספק של הגמ'? מהו שורש הספק לפי התוספות?

שני הטעמים הם: א. האישה בודקת היטב את העדות לפני נישואיה החדשים, מתוך הפחד מהסנקציות שיוטלו עליה אם יתגלה שהעד שיקר והבעל חי. ב. עד אינו משקר בדבר שעשוי להתגלות, במילתא דעבידא לאיגלויי, ואם הבעל חי השקר יתגלה לאחר שישבו.

הספקות של הגמ' הם במקרים שבהם יש לחשוש שהאישה אינה בודקת היטב: כשאין להם ילדים והעדויות מתירה אותה ליבם⁶ או במלחמה⁷. תוספות מסבירים שברור לגמ' ששני הטעמים נכונים, והספק הוא מהו הטעם המרכזי: אם הטעם המרכזי הוא בדיקת האישה אז אין להתיר במקרים אלו, אך אם הטעם המרכזי הוא שהעד לא משקר בדבר שעשוי להתגלות, יש להתיר גם במקרים אלו.

2. מה המקור והכוח של נאמנות העד לפי רש"י, תוספות וריטב"א?

רש"י – מקור הנאמנות בתקנת חכמים, שהרי מהתורה עד אחד אינו נאמן בדבר שבערוה. חכמים אינם יכולים לעקור אמנם דבר מהתורה בקום ועשה, אך הם יכולים להפקיע קידושין, וכאשר הם מתירים לאישה להינשא על סמך העד, הם מפקיעים את הקידושין⁸.

תוספות – מקור הנאמנות בתקנת חכמים. הם יכולים לעקור דבר מהתורה בקום ועשה 'כיון שדומה הדבר הגון להאמין', 'שבדבר שיש קצת טעם וסמך לא חשיב עוקר דבר מן התורה'. הדברים אינם ברורים כ"כ וניסינו להציע שהם יכולים להרחיב דין כשההרחבה מסתברת והגיונית, וזוהי פעולתם כאן: הם הרחיבו את גדרי העדות הקבילה מהתורה⁹.

ריטב"א – העד נאמן מהתורה. בדרך כלל, רק שני עדים יוצרים את רמת הוודאות המספיקה מהתורה, אך כאן חכמים לימדו שגם עד אחד יכול ליצור אותה, בשל הנסיבות המיוחדות – העד אינו משקר בדבר שעשוי להתגלות והאישה בודקת לפני נישואיה.

6. יש חשש שהיא לא בודקת היטב בשל אהבתה ליבם. בדרך כלל אין לחשוש לכך משום שההיתר כללי ולא לאדם מסוים, אך כאן שההיתר הוא לאדם מסוים שקרוב אליה משפחתית – יש יותר חשש.

7. במלחמה היא נוטה להניח שהעד צודק, שהרי זה הגיוני וסביר שמת במלחמה.

8. הפקעה בתנאי שלא יתגלה שהעד שיקר, ולכן אם הבעל יבוא ההפקעה תתבטל.

9. כלומר, אין איסור להינשא על סמך עד אחד, אלא התורה קבעה שבדרך כלל רק שני עדים נאמנים בממונות ובדבר שבערוה, וחכמים אמרו שבמקרה המיוחד הזה (שבו יש את שני הטעמים, מילתא דעבידא לאיגלווי לא משקר ובדיקת האישה) מסתבר להרחיב את הנאמנות גם לעד אחד.

עד אחד בעדות אשה ב

א. בדף הקודם התחלנו לעסוק בשאלת מקור הנאמנות של העד, וראינו את מחלוקת הראשונים האם הוא נאמן מהתורה או מתקנת חכמים. נמשיך בע"ה אל דברי הרמב"ם ואל הדיון בדעתו. בפרק יב מהלכות גירושין כותב הרמב"ם (יב, טו):

מי שהוחזקה אשת איש והלכה היא ובעלה למדינת הים ושלוש בינו לבינה ושלוש בעולם ובאה ואמרה מת בעלי נאמנת ותנשא או תתיבם, חזקה שאינה מקלקלת עצמה ותאסור עצמה על זה ועל זה ותפסיד כתובתה מזה ומזה ותוציא בניה ממזרים בדבר העשוי להגלות לכל ואי אפשר להכחיש ולא לטעון טענה שאם הוא חי סופו לבא או יודע שהוא חי. וכן אם בא עד אחד והעיד לה שמת בעלה תנשא על פיו שהדבר עשוי להגלות, אפילו עבד או אשה או שפחה ועד מפי עד מפי עבד מפי שפחה מפי קרובין נאמנין לומר מת פלוני ותנשא אשתו או תתיבם על פיהם.

ובפרק יג (יג, כט):

אל יקשה בעיניך שהתירו חכמים הערוה החמורה בעדות אשה או עבד או שפחה או גוי המשיח לפי תומו ועד מפי עד ומפי הכתב ובלא דרישה וחקירה כמו שבארנו, שלא הקפידה תורה על העדת שני עדים ושאר משפטי העדות אלא בדבר שאין אתה יכול לעמוד על בריו אלא מפי העדים ובעדותן כגון שהעידו שזה הרג את זה או הלוח את זה. אבל דבר שאפשר לעמוד על בריו שלא מפי העד הזה ואין העד יכול להשמט אם אין הדבר אמת כגון זה שהעיד שמת פלוני, לא הקפידה תורה עליו, שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר, לפיכך הקלו חכמים בדבר זה והאמינו בו עד אחד מפי שפחה ומן הכתב ובלא דרישה וחקירה כדי שלא ישארו בנות ישראל עגונות.

דקדק היטב בדברי הרמב"ם: מדוע חכמים הקלו בעדות אשה? האם העד נאמן מהתורה או מדרבנן? מה הראיה שהוא נאמן מהתורה? מהן הראיות שהוא נאמן מדרבנן?

מתחילת דבריו בפרק י"ג עולה שהוא נאמן מדרבנן – 'שהתירו חכמים', וכן מסוף דבריו, 'לפיכך הקלו חכמים בדבר זה'. אולם, מאמצע הדברים נשמע שהוא נאמן מהתורה – 'שלא הקפידה תורה על העדת שני עדים... לא הקפידה תורה עליו' – ומכאן שהעד נאמן מהתורה!

חשוב: מה היחס בין הדברים? הם קשים בעיניך?

ב. בהלכות יבום וחליצה הרמב"ם עוסק בנאמנות להעיד לפני החליצה שהחולץ הוא אחיו של המת. אין צורך בשני עדים בעדות זו ודי בעד אחד שיעיד – אני מכיר אותו, הוא האח של המת. הרמב"ם קושר בין הנאמנויות (יבום ד, לא):
ואפילו אשה או עבד או קטן שהוא מכיר ונבון נאמנין לומר זה הוא פלוני אחי פלוני וזו היא יבמתו וחולצין על פיהן מה שאין כן בשאר עדיות של תורה בין לעדות ממון בין לעדות איסור, שזה דבר העשוי להגלות הוא ואפשר לידע אמתת הדבר שלא מפיהן כענין שבארנו בסוף הלכות גירושין.

מדוע עד אחד נאמן לומר 'זה הוא פלוני אחי פלוני'? מה הקשר בין נאמנות זו ובין נאמנות עד אחד להעיד על מיתת הבעל?

בחליצה פשוט שהעדות מועילה מהתורה, ובכל זאת הרמב"ם משווה בין הנאמנויות. האם ניתן ללמוד מכך שלהבנתו גם עדות על מיתת הבעל מועילה מהתורה?

ג. בהלכות עדות כותב הרמב"ם (ה, ב):

בשני מקומות האמינה תורה עד אחד, בסוטה (עד אחד נאמן להעיד שזנתה ואז אינה שותה) שלא תשתה מי מרים ובעגלה ערופה (אם עד אחד מעיד מי הרוצח אין עורפים את העגלה) שלא תערף כמו שביארנו, וכן מדבריהן בעדות אשה שיעיד לה שמת בעלה.

כאן אומר הרמב"ם לכאורה דברים ברורים: עדות עד אחד בעדות אשה מועילה רק מדבריהם, מדרבנן ולא מדאורייתא! ואכן, הוא פוסק שהעדות מועילה רק להתיר את האישה ולא לירושה (נחלות ז, א – ב):

אין היורשין נוחלין עד שיביאו ראיה ברורה שמת מורישן, אבל אם שמעו בו שמת או שבאו עכו"ם משיחין לפי תומן, אף על פי שמשיאין את אשתו על פיהם ונוטל כתובתה (ממדרש כתובה) אין היורשין נוחלין על פיהם. האשה שבאת ואמרה מת בעלי אף על פי שהיא נאמנת ותנשא ותטול כתובתה אין היורשין נכנסין לנחלה על פיה.

נסה להתבונן בדברי הרמב"ם כמכלול ולגבש עמדה: לדעתו העד נאמן מהתורה או מדרבנן? אילו מקומות בדבריו מביאים אותך לומר שלדעתו העד נאמן מהתורה? אילו מקומות גורמים לך לחשוב שלדעתו העד נאמן מדרבנן?

ד. הנודע ביהודה מחלק בין מצבים שונים. לדעתו עד אחד כשר שמעיד שראה בעצמו שהבעל מת נאמן מהתורה, ובכל שאר המצבים¹ הנאמנות מדרבנן (אבה"ע לג):

וכבר מבואר מזה אצלנו שדעת הרמב"ם כן (שע"א נאמן מהתורה בדבר שעשוי להתגלות כמו עדות על מיתת אדם, שהשקר יתגלה לאחר שיבתו) אלא שמצאתי אח"כ סתירה לזה בדברי הרמב"ם בפ"ה מהלכות עדות ה"ב כתב הרמב"ם בשני מקומות האמינה תורה ע"א בסוטה שלא תשתה מי המרים ובעגלה ערופה שלא תערף וכן מדבריהם בעדות אשה שמעיד לה שמת בעלה ע"כ דבריו. הרי מבואר להדיא שהוא רק מדבריהם. אמנם לפי מה שמבואר אצלנו דהרמב"ם לא פסק שע"א נאמן מן התורה כי אם בעד שהעיד שהוא עצמו ראה המיתה אבל עד מפי עד ומפי שפחה היא מדרבנן. וטעם הדבר שכשמעיד שבעצמו ראה מתירא לשקר משום דעביד לגלויי (לאחר שיבוא הבעל) אבל אם מעיד מפי אחרים לא עביד לגלויי שאף שלא שמע לא יתברר שקרו (אפילו אם יבוא הבעל, שהרי העיד רק ששמע מישהו אחר שאמר שמת) שיוכל להכחישו ולומר ששמע מפי (והאחר שיקר ולא הוא)... והעולה שע"א הוא כשר מן התורה, ועד מפי עד הוא רק מדברי סופרים לפי שזה לא יתברר שקרו וא"כ מה שע"א מעיד מן התורה להשיא אשה אין הדבר תלוי בנאמנותו רק שמתירא לשקר.

מדוע עד המעיד שראה בעצמו שפלוגי מת נאמן מהתורה ואילו עד המעיד ששמע מישהו אחר אומר שפלוגי מת, 'עד מפי עד', נאמן רק מדרבנן?

עד המעיד שראה בעצמו את המיתה מפחד לשקר: אם הבעל ישוב שקרו יתגלה. לעומת זאת, אם הוא מעיד ששמע את ראובן אומר שפלוגי מת, הוא לא מפחד כ"כ – גם אם הבעל ישוב הוא תמיד יכול לומר שראובן הטעה אותו, ואפילו אם ראובן יכחיש לא יתגלה שקרו בוודאות. במצב זה, וכן בפסולי עדות, העד נאמן רק מדרבנן.

ראינו לעיל שהעדויות אינה מועילה לירושה, והנודע ביהודה מצמצם את היקף הדין לאור חילוקו העקרוני (שם):

ובזה ניחא לי מה שאמרו פלוגתא דב"ש וב"ה אם נוטלת כתובתה בנשאת על פי עצמה ולא נקטו בנשאת על פי עד אחד. ולמסקנא שחזרו בית הלל מכל מקום אין היורשין נכנסין לנחלה על פי עצמה, ולא מצינו שאין היורשין נכנסין לנחלה ע"פ ע"א... מדברי רבינו הגדול בפ"ז מהלכות נחלות הדבר מוכח דשם פסק בריש הפרק אין היורשין נוחלין עד שיביאו ראיה ברורה שמת מורישן אבל אם שמעו בו שמת או שבאו נכרים מסיחין לפי תומם אף על פי שמשיאין את אשתו ונוטלת כתובתה אין היורשים נוטלין על פיהם. והדבר תמוה למה נקט נכרים ולא נקט עד כשר ישראל...

1. עד מפי עד, עד פסול או האישה עצמה.

אלא הוא הדבר שדברתי שעד כשר מועיל דבר תורה דעבידא לגלויי ולא משקר
וא"כ גם לענין הורדת הנחלה מהני.

מה המסקנה שמסיק הנודע ביהודה מעמדתו העקרונית?

לדעתו, עד כשר מועיל מהתורה במילתא דעבידא לאיגלויי, בשקר שאמור להתגלות. ממילא, עדותו מועילה גם לירושה, ורק עדות של עד פסול לא מועילה לירושה.

ה. הנודע ביהודה מחדש אפוא שעד אחד כשר נאמן מהתורה בדבר שעשוי להתגלות, 'מילתא דעבידא לאגלויי', ולכן עד אחד כשר שמעיד שראה בעצמו שפלוני מת נאמן מהתורה. רבים מיאנו בדרך זו, בעיקר בשל דברי הרמב"ם בהלכות עדות שמפשטותם עולה אחרת, 'בשני מקומות האמינה תורה עד אחד, בסוטה... ובעגלה ערופה... **וכן מדבריהן בעדות אשה שיעיד לה שמת בעלה**'. קשה לומר לאור דברים אלו שהעד נאמן מהתורה.

אולם, הבנה זו של דברי הרמב"ם שהעדו מועילה מדרבנן צריכה להתמודד עם מספר שאלות: ראשית, להסביר כיצד חכמים יכולים לתקן זאת ומדוע התקנה אינה נחשבת כעקירת דבר מהתורה בקום ועשה². שנית, להתמודד עם דברי הרמב"ם הכותב בהלכות גירושין, 'שלא הקפידה תורה על העדת שני עדים... לא הקפידה תורה עליו, שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר' – ומכאן שהעד נאמן מהתורה, 'לא הקפידה תורה עליו!' נפגש עם שתי דרכים עקרוניות. הראשונה, של הרב סיני לוי במאמר (חמדת הארץ ג, גדרי עד אחד להתיר עגונה):

הרמב"ם אינו מסביר בתחילת דבריו מדוע עד אחד נאמן, אלא מדוע אין צורך בעדות הקלאסית – שני עדים. לצורך כך הוא מבדיל בין מקרים שונים שבחלקם דרשה התורה גדרי עדות, ומקרים אחרים שבהם אין דין של גדרי עדות על פי התורה. ונחזור ונצטט את תחילת דבריו: שלא הקפידה תורה על העדת שני עדים ושאר משפטי העדות אלא בדבר שאין אתה יכול לעמוד על בוריו אלא מפי העדים ובעדותן, כגון שהעידו שזה הרג את זה או הלוח את זה.

הרמב"ם מגדיר באלו מקרים ולא באלו עדויות התורה החילה את גדרי עדות, ולכן הוא נוקט בדוגמאות מפורשות, עדות רציחה או הלוואה. מקרים אלו מתאפיינים בכך שהעדויות היא על אירוע שקרה בעבר ואיננו לפנינו עוד, ועל כן אין שום אפשרות

2. ובדף הקודם נפגשנו עם שתי דרכים: של רש"י שביסס את הדין על סמכות חכמים להפקיע קידושין, ועם תוספות שחידשו שבדבר שיש 'קצת טעם' חכמים יכולים לעקור דבר מהתורה בקום ועשה. ובדברי הרמב"ם לא נראה שיש כאן הפקעת קידושין או עקירת דבר מהתורה בקום ועשה.

לבחון אותה בהווה, אלא על פי העדים, "שאינ אתה יכול לעמוד על בוריו אלא מפי עדים ובעדותן". לדעת הרמב"ם, אם כן, התורה הידשה ששני עדים יכולים להוות תיעוד ראוי לאירוע קונקרטי, אולי משום האילוץ שבדבר, שאם לא כן כיצד נוכל לקבוע את קיומה של מציאות מסוימת שכבר חלפה מן העולם? לעומת זאת מקרים שהם "דבר העשוי להגלות" לא נכללו בפרשת עדות, והתורה לא קבעה לגביהם דרישות מוגדרות מה יקבל בית הדין ומה לא. במקרים אלו כלולה השאלה אם אדם מסוים חי או מת, וכמו כן אם ראונו ושמענו אחרים, או אם יש לראובן בנים במדינת הים. מקרים אלו באופן טבעי אינם צריכים עדים על מנת לברר את אמיתתם, שכן הם ידועים לכולי עלמא, או לפחות ניתן להניח שיהיו ידועים. וכך הם המשך דבריו: 'אבל דבר שאפשר לעמוד על בריו שלא מפי העד הזה ואין העד יכול להשמט אם אין הדבר אמת, כגון זה שהעיד שמת פלוני לא הקפידה תורה עליו שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר'. הרמב"ם מסביר שבדבר העשוי להתגלות יש דרכים אחרות להשיג את המידע באופן משכנע ובו לא הקפידה עליו תורה להסתמך דווקא על שני עדים, ולכן לא חלים שאר משפטי העדות. לפי הסבר זה הסיפא "שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר" אינה אלא טעמא דקרא, מדוע התורה אינה מדברת כלל על סוג זה של עדויות בפרשת עדות.

כעת ניתן לבאר את הסתירות לכאורה בלשונו של הרמב"ם האם לדעת הרמב"ם הסתמכות על עד אחד היא 'דבר תורה' כמשתמע מהלכות גירושין, או 'מדבריהם', כפי שעולה לכאורה מהלכות עדות? על עדות במקום שהוא "דבר העשוי להגלות", אומר הרמב"ם "שלא הקפידה תורה על העדת שני עדים ושאר משפטי העדות" כלומר על מקרים אלו התורה כלל לא דברה בפרשת עדות, מפני שיש דרכים אחרות לחשיפת האמת. הסברנו שבמקום שהתורה לא קבעה את דיני עדות, חכמים הם שהגדירו אלו עדויות יש לקבל בהקשר זה ואלו עדויות אין לקבל. אמנם, מקורה של הקביעה הוא מדברי חכמים, אך אין היא עומדת בסתירה לדין תורה.

על פי הסבר זה לשון 'הקלו חכמים' שבסוף דברי הרמב"ם עניינה שחכמים הגדירו סף דרישות נמוך כשלעצמו, אך אין הכוונה שקבעו רף שהוא מתחת לדרישה המפורשת בתורה. לפיכך יש לפרש בדבריו, שמה שכתב בהלכות עדות שעדות עד אחד באשה לומר לה שמת בעלה הוא 'מדבריהם', אין כוונתו שזו תקנת חכמים הנוגדת או עוקרת דין תורה אלא שאין התייחסות בתורה לדין זה וחכמים הם שקבעו שניתן להסתמך על עד אחד. 'מדבריהם' אינה מתארת את התוקף והמעמד של קבלת עד אחד, אלא את מקור הדין, וכאמור, קביעה זו שניתן להסתמך על עד אחד חכמים קבעוה. דין זה עומד בניגוד לעגלה ערופה וסוטה, שאצלם באופן בסיסי יש צורך בעדות, שכן מדובר על תיעוד אירוע שהלף. על כן נדרש גם לימוד מפורש מן הכתובים.

הסבר את דברי הרב סיני לוי. כיצד הוא מיישב את המתח בין 'לא הקפידה תורה עליו', ובין 'הקלו חכמים'? מדוע התקנה להאמין לעד אחד אינה נחשבת כעקירת דבר מהתורה?

להבנתנו, פרשת עדות שבה דרשה התורה שני עדים עסקה רק בעדות על אירוע בעבר, 'שזה הלווה לזה', ולא בעדות על מציאות בהווה, כעדות האם אדם מסוים חי או מת. הטעם לכך הוא שעל פי רוב אנשים נמנעים מלשקר בעדויות מסוג זה, שכן שקרם עשוי להתגלות. אין כוונת הרמב"ם לומר 'שלא הקפידה תורה עליו' ולכן העד נאמן מהתורה, הרי הוא כותב במקום אחר שנאמן מדבריהם. כוונתו להסביר מדוע פרשת עדות אינה עוסקת בעדת מסוג זה, עדות על מצב בהווה. חכמים הם שמעצבים את המרחב של עדויות אלו, לא כתקנה שסותרת דין תורה, אלא כתקנה שפועלת בשטח שבו התורה לא עסקה. הם החליטו להקל ולהאמין לעד אחד בעדות אישה, למנוע עגינות, ולא בממון. לכן העדות מועילה רק להיתר נישואין ולא לירושה – ואפילו עדות רגילה של ע"א כשר שמעיד שראה בעצמו את מיתת הבעל.

1. הרב שך בחיבורו אבי עזרי צעד בדרך אחרת בהסבר דברי הרמב"ם. כהקדמה לדבריו נלך לדברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין (כד, א):

יש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להן שהן אמת והדבר חזק בלבו שהוא כן אף על פי שאין שם ראיה ברורה ואין צריך לומר אם היה יודע בודאי שהדבר כן הוא שהוא דן כפי מה שידוע... וכן כל כיוצא בזה שאין הדבר מסור אלא ללבו של דיין לפי מה שיראה לו שהוא דין האמת, אם כן למה הצריכה תורה שני עדים³ שבזמן שיבואו לפני הדיין שני עדים ידון על פי עדותן אף על פי שאינו יודע אם באמת העידו או בשקר⁴.

הציווי לדון על פי שני עדים אינו שולל להבנת הרמב"ם את היכולת של הדיין לדון על פי 'הדברים שדעתו נוטה להן שהן אמת'. הרב שך מסביר לאור יסוד זה כיצד חכמים תיקנו שיעד אחד נאמן בעדות אשה (אבי עזרי גירושין יג, כט):

ונראה בביאור הדבר על פי מה שכתב הרמב"ם ברפכ"ד מהלכות סנהדרין וז"ל... הנה מדכתב הרמב"ם א"כ למה הצריכה תורה שני עדים משמע שבאומדן הדעת של הדיין יכול אפילו להוציא ממון... והנה זה ודאי שאף שכתב הרמב"ם יש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להן שהוא אמת וכו', שהוא לאו דווקא בדיני ממונות אלא אף באיסורין וערוה יש לדיין לדון על פי אומדן הדעת, שלענין הראיה והבירור אין חילוק ביניהם וילפינן דבר דבר מממון, אלא שבאיסורין וערוה החמירו

3. אם הדיין יכול לדון על פי אומדן דעתו, אז לשם מה יש צורך בשני עדים?

4. כלומר, הצורך בשני עדים הוא למקרה שבו אין לדיין אומדן דעת.

שלא לסמוך על פי האומד (בדרך כלל, מדובגן), ולכן כתב הרמב"ם בדיני ממונות, אבל במקום שאמרו במפורש שאומד הוא ודנין על פיו, דנין על פיו ודין תורה הוא, שלא הצריכה תורה שני עדים אלא במקום שאין אומד ואינו יודע אם באמת העידו או בשקר.

וזהו ביאור דברי הרמב"ם כאן, וכן הוא כוונתו, שבאמת נאמן מדין תורה בעדות אשה אף ע"א וקרוב ושפחה ושפחה ועכו"ם המסיה לפי תומו אבל לא משום שיש איזה לימוד מקרא וכמו בסוטה ועגלה ערופה, שבשני אלו נאמנים הם מדין עדות שהכשירה תורה ע"א... אבל בעדות אשה אינו כן, שמעיקר הדין דבר שבערוה הוא וצריך שנים, אלא כיון שכלל הוא דיש לדיין לדון על פי אומד הדעת ודאורייתא הוא, אלא שבאיסורים וערוה התמירו חכמים שלא לדון על פי אומד הדעת אבל כאן בעדות אשה שלא תשארנה בנות ישראל עגונות הקילו, ועמדו על אומד הדעת שלא יעיד בשקר, וזהו שכתב הרמב"ם כאן שלא הקפידה תורה להצריך שני עדים אלא בדבר שאין אתה יכול לעמוד על בוריו אלא מפי העדים, והיינו שאין לנו שום אומד הדעת בדבר שהעידו, אבל בדבר שאפשר לעמוד על בוריו שלא מפי העד ואין העד יכול להשמט אם אין הדבר אמת, לא הקפידה תורה שהדבר רחוק שיעיד שקר, ויש אומד גלוי, בזה סמכו חכמים להקל בעגונות, ומאחר שאין מפורש בתורה שיהא נאמן ע"א בעדות אשה כמו שמפורש בקרא גבי סוטה ועגלה ערופה ע"כ שפיר כתב הרמב"ם בפ"ה מהלכות עדות ומדבריהם שיהיה נאמן בעדות אשה, היינו שהחכמים תקנו לדון על פי אומד דעת כזה, ומהטעם שלא תשארנה עגונות, אבל הוא דין תורה ממש.

ר' איסור זלמן מלצר, בעל אבן האזל, צועד בדרך דומה. הוא מסביר לאור הדברים מדוע דווקא אישה שנישאת על פי ע"א נחשבת כיחיד שעשה על פי הוראת בית דין ופטורה מקרבן אם מתברר שהעד שיקר והבעל חי (שם):

אך יש לבאר עוד, דבאמת חזינן דיש נפקא מינה, דבנאמנות ע"א נקרא נשאת עפ"י ב"ד (ולכן פטורה מקרבן אם שיקר העד כדין יחיד שעושה על פי הוראת ב"ד) ובשני עדים נקרא נשאת עפ"י עדים (וחייבת קרבן), אלמא דבע"א הב"ד הם שמתירים... ובטעמא אפשר לומר כמו שכתב הרמב"ם בפכ"ד מסנהדרין דיש רשות לדיין לדון בדיני ממונות כפי אומד דעתו... ונמצא לפי זה דאם באו שני עדים והעידו בב"ד על מיתת הבעל, אפילו אם לב הדיין נוקפו על כל פנים אינו יכול לעכב את האשה ולהנשא כיון שאינו יודע ברור ששקר העידו... ורק אם בא עד א', ולב הדיין נוקפו לא יתיר את האשה, דכל זמן שאינו מתירה אסורה מלהנשא, וטעמא משום דסברא דמילתא דעבידא לאיגלוויי הוא רק אומד הדעת, ואם יש כאן לבו נוקפו כבר בטל האומד, ולכן באמת דין היתר של ע"א הוא חלוק מדין היתר של ב' עדים, ולא נמסר היתר של ע"א אלא לב"ד, וחכמים אמרו שב"ד שבכל מקום יתירו עפ"י האומדנא דמילתא דעבידא

לאיגלויי, ומדויקים דברי הרמב"ם שכתב דכיון שלא הקפידה תורה ולא נימא דנכלל בקרא דעפ"י שנים עדים שלא להאמין עד אחד, יש רשות לחכמים לדון כפי אומד דעתם, ואומד דעת דחז"ל דע"א אינו משקר במילתא דעבידא לאיגלויי, ומסרו לבית דין כה להתיר אשת איש עפ"י אומדנא זו, אבל בלא ב"ד אי אפשר להתירה, דאומד הדעת הוא דוקא של ב"ד ולא של עדים, ולכן אנשים דעלמא שאינם בגדר ב"ד אין רשאים להתיר עפ"י עד אחד, או אשה בעצמה נמי אינה רשאה להנשא עפ"י ע"א, וכיון שהוא רק בגדר אומדנא, ואומד הוא דוקא אומד של הדיין ולא אומד של העדים, ואפשר אם היה בא הדבר לפני ב"ד, היה לב הדיין נוקפו בעדות זו ולא היה מתירה, ולכן מסרו חכמים היתר דמיתת הבעל עפ"י ע"א דוקא לב"ד, ומדוקדקים דברי הרמב"ם שסיים לפיכך האמינוהו חכמים.

כיצד מסבירים האבי עזרי ואבן האזל את דברי הרמב"ם? מהו מקור הנאמנות לדעתם? האם היא תקנת חכמים? כיצד חכמים יכולים לתקן זאת? מדוע תקנה זו אינה בגדר עקירת דבר מהתורה?

חכמים הורו לבתי הדין: אתם רשאים לדון בכך על פי אומדן דעתכם המועיל מהתורה⁵, ויש אומדנה שעד אחד לא ישקר בעדות זו. בדרך כלל התרנו לכם לעשות זאת רק בדיני ממונות, אך כאן אנו מאפשרים להשתמש בכוח האומדנה גם בהיתר אישה כדי למנוע עגינות, ומלמדים שיש אומדנה שהעד לא ישקר. בית הדין צריך לבדוק שהאומדנה הכללית נכונה גם במקרה הזה, ולאחר הבדיקה בית הדין דן לפי אומדן דעתו ומאמין לעד ומתיר את האישה. וזאת מכוח סמכותו לדון לפי אומדן דעתו⁶.

חזור והיזכר בדרך של הראשונים הספרדים שלמדנו בדף הקודם, הסברם לכן שהעד נאמן מהתורה. חזור אל לשון הריטב"א שהובאה שם, וחשוב: מה היחס בין דברים אלו ובין דברי הרמב"ם לפי האבי עזרי ואבן האזל?

5. אומדן דעת הדיין מועיל מהתורה, וחכמים תקנו שבדרך כלל לא ידונו לפיו באישות, אך כאן הקלו והעמידו על דין תורה.
6. ולכן אין כאן עקירת דבר מהתורה, שכן בית הדין רשאי לדון לפי אומדן דעתו, ויש אומדנה שעד אחד לא משקר בדבר שעשוי להתגלות.

שאלות לסיכום והתבוננות:

1. מהן הראיות בלשון הרמב"ם לכך שמקור הנאמנות מדרבנן? הצג את שתי הראיות המרכזיות. מהן הראיות בלשון הרמב"ם לכך שמקור הנאמנות מהתורה? הצג את הראיה המרכזית.

הראיות לכך שהנאמנות מדרבנן: א. העובדה שהעדות מועילה רק להיתר הנישואין⁷ ולא לירושת נכסי הבעל⁸. ב. 'בשני מקומות האמינה תורה עד אחד... וכן מדבריהן בעדות אשה שיעיד לה שמת בעלה', ומכאן שהנאמנות מדרבנן.

הראיות לכך שהנאמנות מהתורה: א. 'שלא הקפידה תורה על העדת שני עדים ושאר משפטי העדות... אבל דבר שאפשר לעמוד על בריו שלא מפי העד הזה ואין העד יכול להשמיט אם אין הדבר אמת כגון זה שהעיד שמת פלוני, לא הקפידה תורה עליו, שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר'. לא הקפידה תורה עליו ומכאן שנאמן מהתורה. ב. הרמב"ם מדמה את נאמנות העד לזהות שהחולץ הוא אחי המת לנאמנות עד להעיד על מיתת הבעל, וברור שבחליצה הוא נאמן מהתורה⁹.

2. הצג שלושה הסברים לשיטת הרמב"ם שמיישבים את הקושי בין המקורות.

נודע ביהודה – עד כשר שמעיד שראה בעצמו את מיתת הבעל נאמן מהתורה, שכן לדעתו עד כשר נאמן מהתורה בדבר שעשוי להתגלות. עדות שכזו מועילה גם לירושה, ורק עדות של עד מפי עד או של עד פסול לא מועילה לירושה.

הקושי בדבריו הוא מלשון הרמב"ם 'וכן מדבריהן בעדות אשה שיעיד לה שמת בעלה', לשון שמתייחסת בפשטות לכל המקרים של עד אחד, ולא רק למקרים של עד פסול או עד מפי עד.

הרב סיני לוי – פרשת עדות עוסקת בעדות על אירוע שהתרחש בעבר. היא לא עוסקת בעדות על המצב בהווה, למשל אם הבעל חי או מת, וזוהי כוונת הרמב"ם באמירתו: 'אבל דבר שאפשר לעמוד על בריו שלא מפי העד הזה'¹⁰, ואין העד יכול להשמיט אם אין הדבר אמת כגון זה שהעיד שמת פלוני, לא הקפידה תורה עליו. עדות על מצב בהווה היא תחום שהתורה לא עסקה בו, וממילא הדרישה לשני עדים לא נאמרה לגביו, וחכמים הם שהסדירו אותו וקבעו שעד אחד נאמן בעדות אישה, 'וכן מדבריהן בעדות אשה שיעיד לה שמת בעלה' – מדבריהם לא כסתירה לדין תורה, אלא כחקיקה של תחום שהתורה לא התייחסה אליו במפורש.

האבי עזרי ואבן האזל – הצורך בשני עדים הוא רק כשאין לדיין אומדנה, אך כשיש לו אומדנה הוא יכול לסמוך עליה. חכמים החמירו אמנם שניתן להסתמך על אומדנה בדיני ממונות בלבד, אך

7. ולכתובה שתלויה בהיתר הנישואין.

8. והיורשים לא יורדים לנכסים על סמך העדות.

9. ואין בחליצה קולא מיוחדת של חכמים, עקירת דבר מהתורה לפי תוספות או הפקעת קידושין לפי רש"י.

10. וזו הנקודה שמאפיינת עדות על מצב בהווה, שאפשר להכיר את המציאות בדרכים נוספות והעדות אינה הדרך היחידה, שלא כמו עדות על אירוע בעבר.

הם לא החמירו בעדות על מיתת הבעל כדי למנוע עגינות. זהו אפוא המקור לנאמנות העד – חכמים הורו שיש במקרה הזה אומדנה שהוא לא משקר, ובית הדין צריך לבדוק שהיא נכונה¹¹ גם במקרה שעומד לפניו, והוא מתיר את האישה מכוחה.

11. לבדוק שאין חשד לקנוניה וכו'.